

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р арх. Николай Любомиров Тулешков
по конкурс за заемане на академична длъжност „ДОЦЕНТ“ по
специалността „ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА“
(Дигитализация и Архитектурно наследство), професионално направление
5.7, Архитектура, Строителство и Геодезия, за нуждите на ИГ „Старо
изкуство“, сектор „Изобразителни изкуства“, към Института за изследване
на изкуствата, на основание Заповед № 474-РД /25.07.2024 г. на Директора
на ИИИ и Протокол № 7/19.07.2024 г. от решение на НС,
за гл. ас. д-р арх. ДИМИТРИНА ПОПОВА

Познавам добре кандидата д-р арх. Димитрина Попова още от януари, 2011 г., когато започна докторантската си програма в сектор „Архитектура“ на Института за изследване на изкуствата към Българска академия на науките. През 2014 г. бях председател на научното жури, което оцени и одобри нейната докторска дисертация. През 2015 г. участвах в журито, което одобри д-р арх. Попова за позицията Главен асистент в структурата на Института за изследване на изкуствата. Последователно в 2015, 2020 и 2024 г. тя публикува статии в реферираното списание „Паметници. Реставрация. Музеи.“, където съм председател на научния редакционен съвет и рецензирах нейните трудове. Запознат съм и с други нейни статии и публикувани доклади, например от годишните научни конференции на ВСУ „Любен Каравелов“. Считаю че имам сравнително ясна представа за нейното постепенно израстване в науката, довело до статута ѝ на вече утвърден учен, със собствен почерк и научни приноси.

Кандидатът д-р арх. Попова е учен, който е концентриран и посветен на изследователската си работа. Има редица качествени публикации в областта на архитектурната теория и история, както и в сферата на архивистиката и дигитализацията на специализирани фондове. Конкретно в нейната публикация от 2020 година в списание „Паметници. Реставрация. Музеи.“ със заглавие „Политика и естетика в образа на римската вила“, тя показва качеството си да достига до детайлно разбиране на връзката между политиката и специфичната естетика, закодирани в архитектурния образ на римската вила рустика. Там, и в следващите си научни трудове тя доразвита траен опит в ползването на най-новата литература на български и на английски език в анализите на изследваните области и формулира оригинални заключения. Всичко това доусъвършенства в редица от следващите си по-нови статии, като успоредно се появяват и нейни научни експерименти за осмисляне на формулирането на тези в тях от философска

гледна точка. Теоретично е повлияна главно от философската линия на влиятелния френски концептуалист Жак Дерида, но умело ползва и доста други автори. Намирам стила ѝ на писане за ясен и стегнат, а също така и като интересен за четене.

Арх. Попова работи от 2011 година до сега и в областта на висшето образование, като хоноруван преподавател и асистент на Европейският Политехнически университет – Перник, на български и английски език с:

- Лекции по Естетика за Магистърска програма по Архитектура, на английски;
- Лекции по Опазване на архитектурното наследство за Магистърска програма по Архитектура, на български;
- Лекции и упражнения по Архитектура за бакалавърска програма по строително инженерство на български и английски.

Участвала е самостоятелно, или в екипи в четири научни проекта по темите културно наследство, Енергийна ефективност и дизайн на околното пространство.

Бих посочил и отличната ѝ работа с онлайн платформите Zoom и Meet. Google, където тя провежда семинари.

На лично ниво, Димитрина е дисциплинирана и работлива. Тя е винаги дава повече от основните изисквания по отношение на количество и качество в нейната научна работа.

Представените за участие в конкурса научни публикации включват: публикуван многографичен труд от 224 страници, предимно текст; 21 статии в периодични научни издания и сборници; 4 участия в национални и международни проекти; 5 участия в научни форуми; списък с цитирания в научни публикации; 8 публикувани в български и чуждестранни издания рецензии и представяния на реализирани нейни творчески и научни проекти.

Тази научна и творческа продукция на кандидата покрива изискванията за хабилизация. Това са: хабилизационен труд; минимум от 5 публикации в научни издания, различни от тези за придобиване о.н.с. „Доктор“; необходимите най-малко 5 участия в научни форуми; не по-малко от 5 цитирания в научни издания.

МОНОГРАФИЯ

Възлово място в научната продукция на д-р арх. Попова заема хабилизационния ѝ труд **„Архитектурното наследство в заснемания на къщи от XIX век. Анализ и дигитализация на архив "Архитектура" на Института за изследване на изкуствата“**. Институт за изследване на

изкуствата, БАН, ISBN:978-619-7619-37-9, С., 2024. Книгата е с обем от 224 страници основно текст, в който се вписват и 37 илюстрации – архитектурни заснемания, художествени изображения, скици, графики, схеми, дигитални реконструктивни визуализации.

Обект на изследване в монографията е колекцията от документи наследена от архивите на Центъра по Архитектурознание, създадени в периода от 1949 до 1962 година, които днес се съхраняват в архив „Архитектура“ на Института за изследване на изкуствата към БАН. Основно се акцентира върху резултатите от изследването и документирането на българската жилищна архитектура от XVIII и XIX век от ИГА и ИТИГА. И това се прави в процеса на осъществяваната от автора дигитализация на архивните единици.

Книгата е структурирана с Въведение и две части, Първата от които е разделена в три глави, като началната от тях представлява своеобразна история на архитектурното научно направление в системата на БАН, от момента на неговата институционална поява до ликвидирането му. Набляга се върху формирането на архивните единици, както графични, така и текстови.

Не малка част от тази глава, и от други части на книгата представлява успешен опит да се изследва една от областите на архитектурното творчество, която след тези първи години от съществуването на института, за десетилетия почти не е била засягана. Това е темата за методологията на архитектурното заснемане, за художественото и фотодокументиране на недвижимото културно наследство, за ценностното отношение към архивните единици и пътищата за широко отворена достъпност към тях. Както се вижда от анализите на автора, част от тези въпроси са били предмет на изследване в периода на първите десетилетия след появата през 1949 година на архитектурна научна структура в системата на създадената по съветски модел Българска академия на науките, появила се след противозаконния погром над БАН и репресиите срещу доста от старите академици.

Втората и третата глава изследват в значителна дълбочина архивираните единици от колекциите с архитектурни заснемания и изследванията към тях, чрез систематизации по изведени от автора възлови показатели. Като изцяло възприема методологичната концепция на Жак Дерида, която формулира четири възлови критерия – дата на постъпване на документа в архива; местоположение на обекта; етажност на къщата от заснемането и авторство на заснемането. Имам обаче някои съмнения относно третия показател, тъй като според мен той не е съществен за архивтипа на къщата. За българското

етническо землище много по-важен показател е приложената функционална схема – амфиладна, верижна, кръстовидна или салонна. Това изяснява регионалните особености при функционалната схема и начина на обитаване, докато в българските селища винаги едновременно са строени едноетажни и двуетажни къщи и като изключение три до четири етажни, като най-ниският етаж е обвързан на ниво, или чрез няколко стъпала с най-ниската теренна кота. Има разлики и между функционалните показатели на къщите на религиозните общности, най-вече между тези на християнските и мюсюлманските. Кое то също може да е признак за отделен показател.

При изясняване методологията на архитектурно заснемане д-р Попова достига в дълбочина дори до някои подробности, като например въпроса с колко души то трябва да бъде осъществявано. Цитира се Кожухаров който правилно посочва, как при тогавашното ниво на техническа обезпеченост е най-добре да се работи в група от трима души. Но пък архивната документация е показала че повечето заснемания са осъществени от двама или един човек. „Според мен – твърди автора, *това е най-ефективният начин в действията по заснемането, но той индикира също така разминаване с теоретичните постановки*“. Моето мнение, след като съм осъществил стотици архитектурни заснемания както сам така и в екипи от двама или трима, е че на практика най-качествено, пълно и бързо е заснемането от трима души. Вярно е предположението на д-р Попова, че такива големи екипи са възможни при участието главно на студенти по архитектура.

В своята цялост обаче използването за тази и следващите научни цели методологии, някои от които са присъща на моменти за семиотиката, е един нов подход в научната област. Тук имам само една бележка – предоверяването ѝ на манипулативните фалшиви тези на Чавдар Маринов, който вмениява на архитектурната наука от „50-те години“ някакво си „изобретяване на образността на българската къща“. Каквото и да означава тази безсмислица. Всъщност тази образност позната и като „възрожденска“ е създадена и разпространена през периода XVII – XIX век из големи части на Османската империя, именно от българските строители. Мисля си че достатъчно аргументирано съм разобличил неговите тенденционни наукообразни нападки срещу резултатите от изследванията на изкуствознанието и история на българската архитектура, дело на старите автори още от края на XIX век насам. Които обикаляйки из българските земи опознават и документират, а не „изобретяват“ въпросната Маринова образност (Тулешков, Н. За опита на един лаик да пише в областта на архитектурната история. – В: Паметници Реставрация Музеи, бр. 1–2, 2009, 51 – 68). Старите изследователи са първите очертали архитектурната парадигма на българската къща опознавайки я постепенно в нейната цялост.

Впрочем след като сама е достигнала до истинските корени на явленията, това са и заключенията в книгата на д-р Попова, така че явно случайно е използва въпросния израз в края на тази глава.

Изследваната част от архитектурната графика и реалистичните художествени произведения представляват главно професионално изработени архитектурни заснемания на къщи от XIX век, от българското етническо землище. Отделено е необходимото внимание и на наличния брой архивирани реалистични художествени произведения – графики, офорти, акварели, масло, скици с молив и пр., дело главно на известни автори, като Петър Морозов (22 творби, постъпили 1952 година), Панайот Калчев (138 цветни заснемания), Христо Кабакчиев (40 акварела, повечето постъпили през 1959 година), Никола Мушанов и Златка Кирова, и др.

Д-р Попова правилно посочва че творбите на Морозов *„имат едновременно художествена и документална стойност“* и добавя *„Неговото творчество в архива е пример, модел на подражание за изобразяване на сградите в чертежи или перспективи според стандартите на майстора художник и отправна точка за графиката на заснеманията от архитектите“*. Което разбира се може да се каже и за останалите фондови единици от това архивно направление.

Третата глава на изследването е исторически разрез между историята на архитектурното научно звено в процеса на неговото реструктуриране във времето, и промените в политическото статукво на държавата, появата на ИПК (НИПК, НИНКН) както и присъединяването на специализираните български научни направления към дейността на ЮНЕСКО. Разглеждат се формирането на звената и политиките по опазване на недвижимото културно наследство. Анализира се ИГА в битността му, както посочва д-р Попова, на *„единствената институция в началния етап, до създаването на НИПК/НИНКН, която се занимава с описване, изучаване и опазване на архитектурното наследство. Тук е лабораторията за изобретяването, съставянето и първоначалния замисъл на политиките за архитектурното наследство, но със силната намеса на Комунистическата партия“*. Което е вярно и директорите на института задължително бяха партийни членове, а дори повечето от тях, като проф. Пейо Бербенлиев и проф. Тодор Кръстев, и сътрудници/офицери на ДС.

Добре са маркирани политическия контрол, и идеологическия натиск оказвани върху учените от институтите и секциите на БАН, особено през първите две десетилетия от тяхната работа. Най-деен в това направление е стария комунист Александър Обретенов, който е противник на Модернизма и изповядва сталинските виждания за изкуството и архитектурата. Посочено е влиянието и на философа Тодор Павлов. Тази част от книгата е развита

обстойно и исторически достоверно, но ми се струва, че доста бегло е засегнат въпроса с поставената от двамата задача *„социалистическото съдържание да бъде дадено в национална форма“*. На практика това е отричане на Сталинският (впрочем и на Хитлер) неокласицизъм и път към създаването на архитектура стъпваща върху идеите на традиционната българска възрожденска образност. И именно затова както отбелязва д-р Попова се поставя и задачата тя да бъде изучавана и надлежно документирана чрез заснемането на запазени стари образци. Тя отличава в идеологическата реч на Тодор Павлов *„два репера в отношение към създаването на колекцията: първо, поставя фокус върху къщите от XIX век като обект на архитектурното наследство и второ, прокарва граница в процеса на селекция“*. Кое е съвсем естествено – за новата архитектурна линия трябва да се използват само най-добрите образци и затова ми е непонятно защо пък според автора колекцията от заснемания да *„поражда семантични напрежения с първоначалните идеологически репери, като събира примери от къщи на материалния просперитет“*. А в колекцията има и заснемания и на обикновени селски къщи.

Всъщност идеята, която като че ли всички автори писали по този въпрос от дистанция на времето считат за зловредна, представлява опит за създаването на национална като естетика архитектура, в противовес на интернационалните копия. А както още през 1920-те години е казал големият немски историк на архитектурата проф. арх. Корнелиус Гурлит (по Торньов) на своите бивши студенти в София – *защо не създадете своя национална архитектоника, вместо да копирате чужди образци, та оригиналите са при нас*. Днес за съжаление ние получаваме в пъти повече от чуждестранното и почти нищо от нашето, като така в областта на архитектурата почти сме изгубили стремежа си за вписване на националния ни дух в световните модни линии. То и като че ли отмина времето например на японския, финландския или мексиканския прочит на съвременната архитектоника, които вълнуваха световната архитектурна колегия. Безличен архитектурен интернационализъм парекселанс!

Д-р Попова обаче прецизно формулира случващото се през този период в архитектурната наука, от гледната точка на предмета на изучаване, за да достигне до логичния *„общ извод от маркираните репери на идеолозите, че архитектурното наследство (през този период) служи за извор на художествени форми при проектиране на новата архитектура, а не за неговото опазване и реставрация“*. И е права, че *„подобна концентрация, целенасоченост и финансиране от властта никога повече не се предприема“*. Не съм съгласен обаче, *„че научната обективност в подбора на обектите на архитектурно наследство остава на заден план, а в архитектурния дебат изчезва осъзнаването, че архитектите не са единственият глас при взимането на решения“*. Напротив именно тези

въпроси са били решавани от научната колегия на професионална основа, а политическия и от там и административния натиск е по други и то главно управленски направления. Например в проектирането, където заради прилагането на традиционните за старата ни архитектура големи остъклявания, противоречащи на сталинската естетика (докато Корбюзие в творчеството си е вдъхновен от тях), архитекта е можел да има сериозни административни проблеми. Пример за професионалното мислене на учените от ИГА в разрез с сталинистките идейни инсинуации, откриваме в книга 9-та на „Известия на ИГА“, където в обръщение именно те разкритикуват политическата теза за обявяването на характерния за традиционната българска архитектура „широк прозорец“ за укоримо „западноевропейски“, тъй като видите ли бил израз на „упадъчната буржуазна архитектура“. В същия стил, както по това време например Богомил Райнов нарича импресионистите „мазачи“, а Стаинбек и Хемингуей – „буржуазни драскачи“. Но в разрез с тази партийна линия от ИГА през 1954 година взимат решение да поставят въпроса за дискусия, което става факт през юни 1955 година. И е преломен момент в промяната на парадигмата на българската архитектура, чрез връщане към идеите на Модернизма, получили своето голямо развитие през 1930-те и първата половина на 1940-те години.

Изненадан съм от заключението на автора, че Северозападна България вследствие на политическите репресии във връзка с колективизацията е превърната „в тема табу“ за архитектурните проучвания, при положение че от тази територия има не само доста на брой заснемания на къщи – по-стари и следвоенни, на Тодор Златев например, но и че Георги Кожухаров има публикувани редица заснемания в сборника „Комплексната научна експедиция в Северозападна България през 1956 година. С., 1958“. Така че от института са провеждали изследвания и в Северозапада.

В систематизиран вид в този труд на д-р Попова е обърнато специално внимание върху книгите и тематичните сборници издавани през десетилетията от ИГА и ИТИГА, в които има материали за старата жилищна архитектура от територията на България. Цитира и съвременни автори на статии за осъществяваната от тях по това време научна дейност. Изглежда главно от тези на Елена Иванова е повлияна да преекспонира влиянието на партийния контрол върху научното мислене на архитектите от институтите. Което по отношение на някакво пренебрегване на професионалното достойнство при доста от тях е нонсенс. Не мога да си представя например как доц. д-р арх. Добриня Желева се повлиява от „партийна повеля“ в противовес на своето експертно мнение.

Много точна е оценката на д-р Попова по отношение на тезите за някакво си изкуствено „създаване на наратива за българската къща“, измислени от

Елена Иванова и Чавдар Маринов. Какво да го създаваш, той реално съществува, просто тези двамата не са способни, или пък не искат ясно да го видят. Затова и нейната реакция е много точна: *„Не споделям твърдението по отношение на посочената конкретна регионалност и фрагменти от модела, тъй като това противоречи на изведения от мен имагинерен събирателен архетипен образ на българската къща, който е съвсем различен. Съвсем очаквано тезите на Чавдар Маринов предизвикват дебат и реципрочни отговори особено в критиките“*.

Втората част от труда е разработена също в три глави, посветени на архитектурната памет въз основа на архивните материали. Разглеждат се въпросите на архивирането и дигитализацията им от практическа и философска гледна точка, прави се оценка и се извеждат методологии на използването, засягат се въпросите на реконструкциите на оригинала и социализирането на фондовете – книжно и виртуално.

В последната, шеста глава, са представени няколко примера за тримерна визуализация на пет къщи от XIX век повечето именно от Северозападна България. За основа са използвани материали от първия фонд на архив „Архитектура“, обозначен като „Върху хартиен носител“, подфонд „Чертежи и заснемания“. Подбора е по единни характеристики – обект който вече не съществува, или пък е запазен, но сериозно обезличен; който не е публикуван досега; чието заснемане е достатъчно прецизно. Приложен е и критерий, който по определението на американския архитект Айземан, трябва да е от т.нар. от него „канонични“ сгради, т.е. такива които *„правят връзката между сгради, които са били преди тях и след тях“*. Защото *„там са закодирани критически архитектурни идеи, които вещаят промяна“*.

Смятам че за тях с основание авторът е въвел новото понятие *„монументи на липсите“*, което обосновава с факта че тези реалистични дигитализации на изчезналите обекти *„притежават автентичност и сакралност“*.

За всяка от тези къщи има отделен текст който я представя и анализира исторически и архитектурно, проследена е книжнината която била представяна. Към текстовете са приложени цветни авторски дигитални реконструкции, на които постройките *„изглеждат недокоснати от ежедневно обитаване“*, съгласно европейския метод на изобразяване от XVI – XVIII век, когато *„архитекти изобразяват в архитектурни проекции антични сгради, но не както са в реалността, а като се премахват знаците на времето“*.

В заключение като изключвам няколкото дребни спрямо създаденото произведение мои бележки, мога с увереност да твърдя, че е налице една новаторска, разностранна в многобройните позиции на научно изследване, книга. Авторът успешно е успял да обедини в едно въпроси от областите на архивистиката, историята, философията, архитектурата, социализацията на

културното наследство и някои други научни направления. Така творбата му, въпреки че трябва да се чете много съсредоточено, е прекрасен пример за удачно композирано научно прецизно изложение.

Приносите в този труд са много – в областите на архивистиката, на методологията в изследванията, на социализационните техники, на архитектурните стойности и в частност доказването на огромното значение на този фонд за българското изкуство, история, реставрационна практика и познавателния туризъм. Новост е тестването на дигиталните бази данни довело да предлагането на нови методи на изследване на архитектурните архивни единици, както и до извеждането на критерии на оценки. Приносна е и тезата, че триизмерната реконструкция е надстройка на дигиталните описания на архивните единици. А чрез това се откриват нови възможности за опазване и репрезентиране на българското архитектурно наследство и са разкриват нови възможности за колаборации с други области на познанието, като екология, етнология, литература, география на туризма и др.

СТАТИИ И ПУБЛИКУВАНИ ДОКЛАДИ

Представени са 21 статии и публикувани доклади от научни конференции, от които д-р Попова е селектирала необходимите пет за процедурата по хабилитация. Отпечатани са през периода 2022 – 2024 година, като едната от тях е в индексирано от Scopus и Web of Science издание, а другите четири са в реферирани от ERIH PLUS.

И петте публикувани труда са свързани тематично в една или друга степен с научния предмет на хабилитационния труд на д-р арх. Димитрина Попова по три от неговите теми – проблеми на архивистиката, дигитализация на фондовете и проблеми на дигиталните реконструкции.

Приносите в тези статии са немалко – извеждане и тестване на модели за опазване на архитектурното наследство в дигитална среда; структуриране и онтологично описание на архивните единици; изследвания на технологиите необходими за създаването на тримерна дигитална реконструкция; формиране на методологии и инструментариум за изследване и архивиране на седемдесетгодишната научна сбирка; създаване на системи за оценка на архитектурните реконструкции.

Има представени и данни от доклади представени в 14 научни конференции, от които 11 са международни. Темите са разнообразни, разработени в областите на българското недвижимо културно наследство, Българистиката, културното наследство от фондовете на ИИИ при БАН, енергийната ефективност и културната идентичност при ревитализация на междублоковите пространства на съвременните панелни комплекси и др.

Приносите са в предлагането на нови гледни точки в областта на дигитализациите; в представянето на непубликувани до сега данни и методи на работа с дигитални бази данни и др.

Оригинални теми в научното творчество на кандидата, доста от които не са, или пък са слабо засягани в специализираната книжнина, естествено водят до наличието и на други фрагментарни приноси.

Не е без значение да се отбележи и че д-р Попова притежава редица възлови за учения качества, като отличен стил на изразяване, пълна ориентация в структурирането, извеждане на ясно формулирани тези, добър методологичен подход, задълбоченост на анализите при спазване на приоритетите и пр.

Сериозните научно – теоретични достижения в монографията, паралелно подкрепени и с качествата на другите представени публикации, както и наличието на набрани от нея до сега педагогически и творческо-проектантски умения, говорят еднозначно за сериозен професионален потенциал. Който в своята съвкупност ми дава основания да дам настоящето **положително становище**, като въз основа на него **предлагам гл. ас. д-р арх. Димитрина Попова да бъде избрана на академичната длъжност „ДОЦЕНТ“.**

София
10.11.2024

/проф. д-р арх. Николай Гулешков/